

УДК 342.723

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-12-13

Дякур Марія Дмитрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0001-5081-7842

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються кримінологічні ознаки особи, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності в Україні. Вказується, що на відміну від суб'єкта кримінального правопорушення, поняття особистості кримінального правопорушника включає в себе низку характеристик, які дозволяють відстежити взаємозв'язок між окремими ознаками та детермінантами, які або впливали на формування таких ознак, або стали визначальним чинником для реалізації девіацій шляхом вчинення суспільно небезпечного діяння. Поняття суб'єкта кримінального правопорушення закріплене у законодавстві, а саме – у ст. 18 КК України. Встановлення можливості застосування до особи кримінальної відповідальності безпосередньо пов'язано із наявністю обов'язкових ознак суб'єкта – статусу фізичної особи, досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також наявність стану осудності. Відповідно, відсутність будь-якої із визначених ознак унеможливило б притягнення особи до відповідальності. Особистість кримінального правопорушника включає в себе характеристики, які визначають девіантність та схильність до суспільно небезпечного діяння навіть тоді, коли відсутні кримінально-правові ознаки суб'єкта. Зауважується, що якщо аналізувати більшість кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері медичної діяльності, можна підсумувати, що всі ті діяння, які вчиняються з необережності зумовлені недбалістю ставленням медичного працівника до своїх професійних обов'язків. Недостатність вольових зусиль у такому випадку корелює із тим, що особа мала можливість запобігти суспільно небезпечним наслідкам (наприклад, якби проаналізувала медичну літературу, порадила із більш досвідченими колегами, призначила додаткову діагностику тощо), але не зробила цього. Одночасно із цим, у такому випадку присутній також інтелектуальний момент, який виявляється у відсутності в особи уявлення про потенційну небезпечність та протиправність дій, які вона вчиняє. Сукупність інтелектуальної та вольової ознаки визначають зміст такої форми необережності як кримінально протиправна недбалість.

Ключові слова: кримінологічні ознаки, медична діяльність, кримінальне правопорушення, особистість кримінального правопорушника, запобігання, медичне обслуговування, медичний працівник, протидія, кримінальна відповідальність.

Diakur M. D. Criminal signs of persons committing criminal offenses in the sphere of medical activity in Ukraine

The article analyzes the criminological features of a person committing criminal offenses in the field of medical activity in Ukraine. It is indicated that, unlike the subject of a criminal offense, the concept of the personality of a criminal offender includes a number of characteristics that allow us to trace the relationship between individual features and determinants that either influenced the formation of such features or became a determining factor for the implementation of deviations by committing a socially dangerous act. The concept of a subject of a criminal offense is enshrined in the legislation, namely in Art. 18 of the Criminal Code of Ukraine. Establishing the possibility of applying criminal liability to a person is directly related to the presence of mandatory features of the subject - the status of an individual, reaching the age from which criminal liability may arise, as well as the presence of a state of sanity. Accordingly, the absence of any of the specified features makes it impossible to bring a person to justice. The personality of a criminal offender includes characteristics that determine deviance and a tendency to commit a socially dangerous act even when there are no criminal-legal signs of the subject. It is noted that if we analyze the majority of criminal offenses committed in the field of medical activity, we can conclude that all those acts committed out of negligence are due to the careless attitude of the medical worker to his professional duties. The lack of willpower in such a case correlates with the fact that the person had the opportunity to prevent socially dangerous consequences (for example, if he had analyzed the medical literature, consulted with more experienced colleagues, prescribed additional diagnostics, etc.), but did not do so. At the same time, in such a case there is also an intellectual moment, which is manifested in the person's lack of understanding of the potential danger and illegality of the actions he commits. The combination of intellectual and volitional characteristics determine the content of such a form of carelessness as criminally unlawful negligence.

Key words: criminological characteristics, medical activity, criminal offense, personality of a criminal offender, prevention, medical care, medical worker, counteraction, criminal liability.

Постановка проблеми. Основною метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням взагалі та тим, що вчиняються у сфері медичної діяльності є створення умов та заходів, спрямованих на утримання осіб від їх вчинення або виправлення/перевиховання у випадках, коли суспільно небезпечне діяння вже було вчинено. У цьому контексті логічним висновком є потреба у дослідженні особистості кримінального правопорушника, що необхідно для забезпечення ефективності превентивної діяльності та обрання коректних та індивідуальних заходів впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ознаки особи, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності розглядалися у працях таких учених як О.М. Джужа, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, Д.М. Тичина, В.О. Єгорова, М.І. Хавронюк тощо. Одночасно із цим окремі особливості було розглянуто не у повній мірі, що зумовило актуальність обраної для дослідження теми.

Метою статті є аналіз кримінологічних ознак особи, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності та діяльності, пов'язаної із наданням медичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Вчені справедливо відзначають, що своєчасне і успішне виявлення чинників, що впливають на стан злочинності можливе лише за умови максимального зосередження уваги на особистості злочинця, оскільки саме вона є ключовою фігурою кримінального правопорушення, основою всього механізму кримінально протиправної поведінки. Залежно від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставилося і вирішувалося питання, що таке особистість злочинця, чи є така категорія взагалі, у чому її специфіка, яка її роль у вчиненні кримінального правопорушення. Використовувати поняття особистість злочинця не відносячи його до якогось конкретного типу кримінально-правової класифікації кримінальних правопорушень вважаємо недоцільним. Це поняття слід досліджувати на підставі аналізу конкретних видів злочинності, адже саме індивідуальна кримінально протиправна поведінка дозволяє знайти спільні риси осіб, які скоюють правопорушення певного типу. У цьому процесі виявляються певні особистісні якості злочинців, особливості їх ціннісних установок, змісту мотивації, особливості емоційно-вольових властивостей. Якщо класифікація злочинців має на меті їх розподіл на групи й підгрупи за якісними та кількісними ознаками, ґрунтуючись на схожості й відмінності об'єктів, що класифікуються, де кожна з груп і підгруп посідає в системі щодо інших певне місце, то типологія порівняно з класифікацією перебуває на більш високому рівні абстракції, причому без чіткого фіксування відносин супідрядності груп об'єктів, фіксуючи те головне, без чого немає та не може бути особистості злочинця, розкриває внутрішні, стійкі зв'язки між істотними ознаками, тим самим сприяючи виявленню закономірностей, характерних для злочинця як типу [1].

На відміну від суб'єкта кримінального правопорушення, поняття особистості кримінального правопорушника включає в себе низку характеристик, які дозволяють відстежити взаємозв'язок між окремими ознаками та детермінантами, які або впливали на формування таких ознак, або стали визначальним чинником для реалізації девіацій шляхом вчинення суспільно небезпечного діяння. Поняття суб'єкта кримінального правопорушення закріплене у законодавстві, а саме – у ст. 18 КК України, встановлення можливості застосування до особи кримінальної відповідальності безпосередньо пов'язано із наявністю обов'язкових ознак суб'єкта – статусу фізичної особи, досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також наявність стану осудності. Відповідно, відсутність будь-якої із визначених ознак унеможливує притягнення особи до відповідальності. Особистість кримінального правопорушника включає в себе характеристики, які визначають девіантність та схильність до суспільно небезпечного діяння навіть тоді, коли відсутні кримінально-правові ознаки суб'єкта.

У цьому контексті необхідно виокремити одну із особливостей досліджуваної сфери суспільних відносин. Вчинення кримінальних правопорушень у сфері медичної діяльності, як правило, можливо виключно особою, яка має відповідну освіту. Виходячи із положень національного кримінального законодавства, фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа є спеціальним суб'єктом, а тому і як особистість кримінального правопорушника повинна мати специфічні ознаки, які інтегровані в усі вище вказані групи.

Одночасно із цим, із урахуванням того, що кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері медичного обслуговування відрізняються латентністю та мають незначний кількісний показник, дослідження ознак особистості кримінального правопорушника буде здійснено в межах кількісно-якісних показників кримінального правопорушення, передбаченого ст. 140 КК України.

Соціально-демографічні ознаки. Ця група ознак є криміноутворюючими, оскільки саме більшість із них формує схильність до вчинення протиправних діянь. Зокрема це, наприклад, стосується кореля-

ції між неналежним рівнем освіти та неможливістю займатись законною професійною діяльністю, яка гідно оплачується тощо. Як правило, до соціально-демографічних ознак відносяться стать, вік, громадянство, освіта, працевлаштування, громадянство.

Стать. Аналіз судової статистики свідчить про те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 140 КК України (як і більшість кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері медичного обслуговування) не має дисбалансу за статевією ознакою. Таке суспільно небезпечне діяння вчиняється як чоловіками, так і жінками. У 2020 році кримінальне правопорушення було вчинено 2 особами, з них обидві – чоловічої статі; у 2021 – вчинено трьома особами, із них дві – жіночої статі; у 2022 році – вчинили 4 особи, із них 3 – жінки; у 2023 – 3 особи, із них дві – жінки; у 2024 році діяння вчинили 5 осіб, із них 2 жінки [2].

Як видається, оскільки вчинення таких кримінальних правопорушень, як правило, пов'язане або з відсутністю відповідних знань та вмінь у медичного працівника, або з нехтуванням ним своїми професійними обов'язками. У зв'язку із цим стать не є визначальною ознакою особи кримінального правопорушника, який вчиняє протиправні діяння у сфері медичної діяльності.

Вік. Із урахуванням тривалості навчання медичних працівників, логічним є те, що більшість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 140 КК України вчиняються після тридцяти років. Відповідно до судової статистики, у 2020 році за вчинення такого суспільно небезпечного діяння було засуджено одну особу у віці від 30 до 50 років, а також одну особу, якій було більше 65 років; у 2021 було засуджено двох осіб у віковій категорії 30-50 та одну – 50-65; у 2022 році було засуджено одну особу у віковій категорії 30-50 років та двох – 50-65 років; у 2023 році було засуджено одну особу у віковій категорії 30-50 років, одну – 50-65 та одну – більше 65 років; у 2024 році було засуджено трьох осіб у віковій категорії 30-50 років та двох – 50-65 [2].

Освіта. Як правило досліджуваний вид кримінальних правопорушень вчиняється особами, які мають повну вищу медичну освіту. У 2020 році із загальної кількості засуджених осіб, усі мали повну вищу освіту; у 2021-2024 також із загальної кількості засуджених осіб, усі мали повну вищу освіту [3].

Працевлаштування. Аналіз статистики судових органів дозволяє констатувати, що більшість осіб, які вчинили медичні кримінальні правопорушення були працевлаштовані та перебували на посаді лікаря (близько 85 %). Окрім цього було виявлено випадки перебування на інших посадах (не конкретизованих у звітах, близько 7 %), а також перебування на пенсії під час вчинення кримінального правопорушення (8 %).

Громадянство. За результатами аналізу судових статистичних даних, 100 % осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності були громадянами України.

Отже, проаналізовані соціально-демографічні ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності в Україні надають підставу для констатації, що через те, що такі суспільно небезпечні діяння безпосередньо пов'язані із професійною діяльністю особи, яка їх вчиняє, ця група ознак не дозволяє виокремити особливості особистості кримінального правопорушника. Наведене дозволяє стверджувати, що більшість детермінант, пов'язані із морально-психологічними ознаками.

Морально-психологічні ознаки. Ця сукупність ознак визначає ставлення особи до діяння, яке вона вчиняє. Фактично, якщо співвідносити морально-психологічні ознаки із кримінально-правовими, то перші входять до суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння. Наведене твердження зумовлене тим, що саме морально-психологічні ознака закладають основу для формування вольової складової суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а отже впливають на вину особи, а точніше – на форму вини.

Р.В. Вереша зауважує, що воля являє собою практичну сторону свідомості, вона полягає в регулюванні практичної діяльності людини. Вольове регулювання поведінки – це усвідомлене спрямування розумових і фізичних зусиль на досягнення мети. Завдяки вольовим зусиллям людина може контролювати свою поведінку, керувати своїми діями, владарювати над собою і над оточуючою дійсністю, підпорядковувати свої дії соціальним нормам поведінки, стримувати (гальмувати) спонукання, що суперечать цим нормам, долати труднощі на шляху до мети. Оскільки воля являє собою практичну сторону свідомості, то говорити про реальне вольове відношення стає можливим лише стосовно до реальної вольової дії або бездіяльності. В кримінальному законодавстві України вольовий момент вини визначається шляхом вказівки на: 1) бажання настання; 2) свідоме припущання; і 3) розрахунок на відвернення суспільно небезпечних наслідків. Однак, в принципі було б невір-

ним ототожнювати вольове ставлення злочинця до скоєного злочину лише з суспільно небезпечним наслідком. При такому підході саме суспільно небезпечне діяння залишається поза межами вольового моменту. В деяких випадках психологічною передумовою вчинення злочину є недостатність вольових зусиль, що виявляє суб'єкт. Наприклад, в силу розгубленості водій не знаходить правильного рішення, лікар невірно визначає стан хворого, суб'єкт не утримується від імпульсивної дії. У всіх цих і подібних випадках відповідальність можлива лише за умови, що у суб'єкта була можливість виявити вольові зусилля, які вимагались [3, с. 33].

Отже, вчений аналізуючи вольову ознаку суб'єктивної сторони кримінального правопорушення дуже вдало наводить приклад саме лікаря, який невірно визначає стан хворого. Цікавим також є і те, що така ситуація пояснюється з точки зору недостатності вольових зусиль. Фактично, якщо аналізувати більшість кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері медичної діяльності, можна підсумувати, що всі ті діяння, які вчиняються з необережності зумовлені недбалим ставленням медичного працівника до своїх професійних обов'язків. Недатність вольових зусиль у такому випадку корелює із тим, що особа мала можливість запобігти суспільно небезпечним наслідкам (наприклад, якби проаналізувала медичну літературу, порадила із більш досвідченими колегами, призначила додаткову діагностику тощо), але не зробила цього. Одночасно із цим, у такому випадку присутній також інтелектуальний момент, який виявляється у відсутності в особи уявлення про потенційну небезпечність та протиправність дій, які вона вчиняє. Сукупність інтелектуальної та вольової ознаки визначають зміст такої форми необережності як кримінально протиправна недбалість.

Вчений також зазначає, що підсумовуючи вищевикладені положення психологічної теорії вини, слід виділити основні її характеристики: 1) вина – це психічне ставлення особи щодо злочинного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу чи необережності; 2) вина – це завжди умисел або необережність; 3) в кожний психічний акт в певній мірі входять два елементи (аспекти) – інтелектуальний та вольовий; інколи виділяється і третій елемент (аспект) – емоційний; 4) вина є умовою кримінальної відповідальності; 5) усвідомлення протиправності не є обов'язковим для наявності вини; 6) в принципі, в межах психологічної теорії вини можна виділити також нормативний елемент [3, с. 36].

В.П. Любавіна вказує, що саме поділ провини, мотивів і цілей викликане об'єктивними потребами теорії кримінального права. Однак поділ суб'єктивної сторони на обов'язкову ознаку – провину і факультативні – мотиви і цілі, є умовним, заснованим на формальних положеннях. Вина, мотиви і цілі нерозривно пов'язані. Правильна кваліфікація злочину і диференціація покарання неможливі без співвіднесення мотивів і цілей з іншими обов'язковими ознаками елементів складу. Важливо, що емоції і афект, накладаючи певне забарвлення на інтелектуальні та вольові процеси, що протікають в психіці винного, характеризують суб'єктивну сторону діяння, а не особистість злочинця, оскільки можуть бути і не властиві його звичайній поведінці. Також вказується, що поділ психологічних характеристик на ознаки і технічні прийоми штучний. Те саме можна сказати і щодо несподіванки, вимушеності і добровільності. Отже, вони повинні бути визнані факультативними ознаками суб'єктивної сторони злочину [4, с. 69].

Логічно, що у випадку вчинення необережних кримінальних правопорушень у сфері медичної діяльності, наявність мотиву та мети виключається, оскільки у такому випадку медичний працівник просто нехтує своїми безпосередніми обов'язками або виконує їх не на належному рівні. Коли мова йде про умисні протиправні діяння, мотив та мета, які переслідує медичний працівник зумовлюються його морально-психологічними ознаками. Як правило, такими мотивом та метою стають користь, помста або інші особисті прагнення та бажання. Однак, як свідчить судова практика, найбільш частими є протиправні діяння, пов'язані із лікарськими помилками.

Основними причинами виникнення лікарських помилок у фокусі України є недосконалість способів лікування певних захворювань, недостатньо високий рівень підготовки конкретного медичного працівника, відсутність належних умов, які необхідні для проведення повноцінного лікування, недосконале вивчення медичною наукою причин виникнення захворювань і ланок їх перебігу, неправильне трактування медичним працівником результатів проведених діагностичних процедур, недооцінка думок колег чи переоцінка власних знань. Незважаючи на те, що світова медицина впевнено крокує в ногу з часом і знайшла методи лікування багатьох захворювань, людський організм залишається не до кінця вивченим, а отже, лікарські помилки будуть постійно нас супроводжувати, а питання природи лікарської помилки залишатиметься актуальним. З огляду на зазначене, завданням правового регулювання медичної діяльності є вироблення єдиної юридичної кваліфікації помилкових дій лікарів [5].

Необхідно відзначити, що морально-психологічні ознаки особистості кримінального правопорушника, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності можуть бути диференційовані в залежності від форми вини – необережне протиправне діяння та умисне протиправне діяння.

Якщо говорити про необережні кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері медичного обслуговування (здебільшого, мова йде про протиправні діяння, передбачені ст.ст. 131, 140 КК України), то особи, які їх вчиняють характеризуються: 1) низький рівень дисциплінованості, що виявляється через порушення медичних протоколів, правил документообігу, порядку проведення медичних дій тощо; 2) професійна деформація – звикання до критичних ситуацій, що знижує можливість належного реагування, втрата можливості до критичної оцінки власних дій тощо; 3) професійна самовпевненість – переоцінка власних знань, вмінь та навичок, переконання щодо здатності до відвернення негативних наслідків навіть у випадку порушення медичного протоколу; 4) професійне вигорання – байдужість до медичної діяльності, зниження рівня відповідальності, неухважності, зниження здатності до самоконтролю; 5) відсутність здатності до прогнозування результатів власних дій.

Щодо умисних кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері медичного обслуговування (ст.ст. 132, 138, 139, 141, 145), можна виокремити такі морально-психологічні ознаки особи, яка їх вчиняє: 1) правовий нігілізм – зневажливе ставлення до вимог нормативно-правових актів, а також внутрішніх організаційно-розпорядчих документів; 2) низький рівень професійної етики – ігнорування принципів медичної деонтології, гуманності тощо; 3) корисливі настанови – прагнення до отримання матеріальної вигоди, кар'єрного просування тощо; 4) цинізм – відсутність належного рівня емпатії.

Висновки. Отже, наведене дозволяє стверджувати, що особистість кримінального правопорушника, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності, як і у випадку будь-яких інших протиправних діянь, пов'язаних із професійною діяльністю визначається саме морально-психологічними ознаками, які впливають на формування суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння та визначають форму вини. У більшості випадків соціально-демографічні ознаки майже не мають значення для подальшого становлення злочинця.

Література

1. Кулик Л.М. Кримінологічна характеристика особистості озброєних злочинців, які вчинюють агресивно-насилені кримінальні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 289-292. URL: https://lsej.org.ua/5_2023/72.pdf
2. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
3. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 188 с.
4. Любавіна В.П. Вина як кримінально-правова категорія та її вплив на кваліфікацію злочину. *«Молодий вчений»*. 2021. № 6 (94). С. 68-71
5. Лікарська помилка чи професійна халатність? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/likarska-pomilka-chi-profesiyna-halatnist.html>

References

1. Kulyk, L.M. (2023). Kryminologichna kharakterystyka osobystosti ozbroienykh zlochyntsyv, yaki vchyniuiut ahresyvno-nasylnytski kryminalni pravoporushennia [Criminological characteristics of the personality of armed criminals who commit aggressive and violent criminal offenses]. URL: https://lsej.org.ua/5_2023/72.pdf [in Ukrainian]
2. Sudova statystyka [Judicial statistics]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ [in Ukrainian]
3. Veresha, R. V. (2004) Poniattia vyny yak element zmistu kryminalnoho prava Ukrainy [The concept of guilt as an element of the content of the criminal law of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. ; Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. 188 s. [in Ukrainian]
4. Liubavina, V.P. (2021) Vyna yak kryminalno-pravova katehoriia ta yii vplyv na kvalifikatsiiu zlochyynu [Guilt as a criminal law category and its impact on the qualification of a crime]. *«Molodyi vchenyi»*. № 6 (94). S. 68-71 [in Ukrainian]
5. Likarska pomyłka chy profesiina khalatnist [Medical error or professional negligence]? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/likarska-pomilka-chi-profesiyna-halatnist.html> [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 26.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025